

Huomisen ruoka

Kansallisen ruokastrategiaohjelman seminaari Säätytalolla 20.3.2010

TT, dosentti, Diakonia-ammattikorkeakoulun tutkijayliopettaja Mikko Malkavaara

Kirkon ruoka-apu ja yhteiskunnan sosiaalipolitiikka

Ne, jotka jakavat ilmaista ruokaa, eivät mitenkään erityisesti halua tehdä juuri sitä. Ne, jotka jonottavat ja vastaanottavat ilmaista ruokaa, eivät missään tapauksessa haluaisi tehdä niin. Heillä vain ei ole paljon vaihtoehtoja.

Kirkko aloitti ruokapankkitoimintansa mielenilmauksena. Vanhanaikaisen ja matalatasoisen, hyväntekeväisyysajatteluun perustuvan ”sosiaalipolitiikan” ajateltiin olevan tavallisille työssäkäyville ja muille hyväosaisille kansalaisille skandaali. Sen kuviteltiin johtavan nopeasti siihen, että ihmiset yksinkertaisesti päättäisivät köyhien paremmasta kohtelusta. Toisin kävi. Kirkkoa kiitettiin aktiivisuudesta ja hyvästä reaktiokyvystä. Äänenpainoissa oli sellainenkin sävy, että kerrankin kirkko tekee hyvää, kun se loi kolmannen sektorin organisaatiolle ominaisen joustavan toimintatavan, jolla elintarvikevarastojen ja kauppojen ylijäämäruoka voitiin jakaa tarvitseville. Miten siinä niin kävi? Miten kaikki oli mahdollista?

Kirkon diakoniatyön historiassa ruoka-apu on ollut tavanomaista. Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeen kirkolliset kansainväliset avustusjärjestöt toteuttivat yhdessä Suomen luterilaisen kirkon kanssa Pohjois-Suomessa mittavaa lasten ruokintaohjelmaa.

Suomalaisen hyvinvointivaltioprojektin kultaisimpina vuosina 1970- ja 1980-luvulla laajoja ruokintaohjelmia ei ollut, mutta seurakuntien diakoniatyöstä pulaan joutuneet yksityishenkilöt ja perheet saattoivat saada maksusitoumuksia lähikauppaan esimerkiksi silloin, kun toimeentulotuen maksatusta oli odotettava tai jokin muu äkillinen tilanne siihen pakotti.

Kuva muuttui rajusti 1990-luvun laman myötä. Yhteistyö työttömien yhdistysten kanssa sai seurakuntien edustajat huomaamaan, miten monet rahapulassaan tinkivät ruuasta. Alettiin järjestää ilmaisia tai yhden markan aterioita. Niillä oli myös sosiaalinen tarkoitus: kohtalotovereita kutsuttiin yhteen pohtimaan tilannettaan ja etsimään elämäänsä uusia ratkaisuja.

Samoihin aikoihin Helsingin Kalliossa piteni leipäjono, se alkuperäinen. Pelastusarmeija toimi suoraviivaisesti ja kohtasi nälkäiset tarjoamalla leipää. Kansainvälisessä tiedotustilaisuudessa 1993 silloinen sosiaali- ja terveysministeri Jorma Huuhtanen joutui vastaamaan ulkomaisille toimittajille suomalaisten nälkää koskeviin kysymyksiin. Hän katsoi viisaimmaksi vähätellä ongelmaa, mutta todellisuudessa köyhyysongelmaa ryhdyttiin selvittämään. Työhön haastettiin mukaan myös järjestökenttä ja kirkko. Televisiossa toistuvasti esitettynä kuvana leipäjonosta tuli laman uhrien symboli ja eräänlainen 1990-luvun ikoni. Hyvinvointiyhteiskunnan julkisuuskuvalle se oli musertava, koska se näytti todellisuutta sellaisena kuin se joka päivä on.

Laman alettua diakoniatyölle tulleiden avustusanomusten määrä kasvoi niin paljon, etteivät määrärahat lisättyinä riittäneet. Ajatus syntyi Tampereen seurakuntien diakoniakeskuksen piirissä. Tietoja oli saatu Keski-Euroopassa toimivista ruokapankeista. Suomen liityttyä EU:n

jäseneksi kansalaisjärjestöjen ja seurakuntien oli mahdollista saada EU:n interventiovaraston elintarviketukea, konkreettista kuivamuonaa. Teollisuudelta ja kaupalta oli ehkä mahdollista saada lahjoituksia. Organisoitukykyä, vapaaehtoistyötä ja seurakunnan avustusmäärärahoja oli omasta takaa. Toiminta alkoi Tampereella marraskuussa 1995.

Toimintamallia suunniteltaessa ajateltiin luotettavuutta. Asiakkaiden taloudellinen tilanne piti tuntea, ennen kuin voitiin myöntää avustusta. Tässä poikettiin Pelastusarmeijan leipäjonoista ja muista ilmaisen ruuan jakeluista. Asiakasselvitykset jätettiin seurakuntien diakoniatyöntekijöiden vastuulle. Ketään ei haluttu saattaa riippuvaiseksi tuesta, siksi avustuskertojen määrän piti olla rajallinen. Kyse oli tilapäisestä avusta äkillisessä kriisissä, mutta vähitellen ohjeita löystettiin.

Nimi 'ruokapankki' rekisteröitiin kirkon diakoniale ja seurakuntien ruokapankkeja varten laadittiin eettiset säännöt. Toimintamallin levitti koko maahan Yhteisvastuukeräys, jonka vuoden 1997 kotimaisena kohteena oli ruokapankkitoiminta. Ruokapankkeja ja muita seurakuntien ruuanjakopisteitä alkoi syntyä eri puolille maata.

Koska kysymys nälästä oli herkkä, suunnitelma esitettiin myös perusturvasta vastaavalle ministerille. Ministeri Terttu Huttu-Juntunen esitti pelkonsa siitä, että kansalaismielipiteessä ruokapankkeja alettaisiin pitää hyödyllisinä ja järkevänä sosiaaliapuna ja että tällä kirkon ja vapaaehtoistyön panoksella olisi vaikutusta yhteiskunnan sosiaaliseksi sektorin supistamiseen. Kirkon edustajat vakuuttivat, että pelko oli yhteinen eikä ollut tarkoitus luoda köyhäinapujärjestelmää. Huoli kohdistui siihen, että yhteiskunnan arvopohja oli muuttunut ja että välinpitämättömyyden seurauksena oli vaarassa syntyä ylisukupolvinen köyhyyskierre ja uusi köyhyyskulttuuri. Ruokapankkitoiminnan käynnistäjät kertoivat, että kyseessä oli demonstraatio hyvinvointivaltion sekä yhteiskunnan sosiaalisen eetoksen vahvistamiseksi.

Yhteiskunnan sosiaaliturvassa oli kasvava repeämä, johon kirkko reagoi. Ruokapankkiprojektilla haluttiin rohkaista seurakuntia auttamaan ahdingossa olevia sekä vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja päätöksentekijöihin. Puhuttiin jopa "köyhien edunvalvonnasta".

Ruokapankkiprojektiin liittyi vaikuttamistyö. Piispa Eero Huovinen saatiin puheenjohtajaksi laajapohjaiseen työryhmään, joka otti nimekseen Nälkäryhmä. Siinä olivat edustettuina kuusi suurinta eduskuntaryhmää, merkittävimmät työmarkkinajärjestöt, kunnat, kirkko sekä eräät keskeiset kansalais- ja sosiaalijärjestöt. Lisäksi Nälkäryhmään kutsuttiin joukko sosiaalipolitiikan asiantuntijoita, joista muotoutui erillinen 16 hengen asiantuntijaryhmä tekemään valmistelua.

Ryhmän työn tuloksena valmistui marraskuussa 1998 kannanotto, joka oli muotoiltu esitykseksi seuraavana keväänä muodostettavan hallituksen ohjelmakohdaksi. Hallituksen painopistealueeksi esitettiin toimia, "joilla ehkäistään ja vähennetään vakavia köyhyysongelmia, syrjäytymistä ja huono-osaisuuden kasautumista". Kannanotto sai laajan julkisuuden ja keväällä 1999 asetettu Paavo Lipposen toinen ns. sateenkaarihallitus otti kannanoton sellaisenaan ohjelmaansa. Kirkon kokoama, yhteiskunnan eri sektoreita laajasti edustanut vaikuttajaryhmä kykeni siten nostamaan köyhyden torjumisen politiikan esityslistalle.

Sen jälkeen asia lähes hautautui, eikä paljon auttanut, vaikka luterilaisen kirkon piispat vielä tavallaan tukivat prosessia julkaisemalla pääsiäisen 1999 alla markkinatalousjärjestelmän epäkohtia arvostelleen kannanoton *Kohti yhteistä hyvää*.

Ruokapankkiprojekti päättyi vuoden 1999 lopussa. Jotkut seurakunnat lakkauttivat hiljaa ruokapankkinsa, mutta eivät läheskään kaikki. Luterilaisen kirkon seurakunnista oli tullut EU-elintarviketuen selvästi suurin jakeluverkosto. Yhteistyötä tehtiin monien valtakunnallisten ja paikallisten kumppanien kanssa.

Toiminnan jatkuminen oli kirkolle kiperä kysymys. Tarttumalla köyhyyskysymykseen se vastasi aitoon hätään. Toisaalta oli selvää, että demonstraatio- ja protestiargumentti ei ollut enää kestävä, kun toimintamuoto jatkui. Pikemmin oli kysyttävä, oliko toiminnalla päinvastainen vaikutus: se ehkä turrutti ja tynnytti hyväosaisen enemmistön mieliä ja sai siihen kuuluvat ajattelemaan, että kirkko oli oikealla asialla huolehtiessaan köyhistä pienillä kustannuksilla. Tällöin olisi käynyt niin, että uusliberalismia arvostelemalla kirkko tulikin pönkittäneeksi sitä.

Yhteistyö kunnan sosiaalitoimen kanssa on aiheuttanut kritiikkiä. Kuntien sosiaalityöntekijät ovat voineet ohjata asiakkaita seurakunnan jakaman tuen piiriin. Hyvinvointiyhteiskunnan perusteiden puolustajat ovat nähneet kuntien väistävän velvollisuuksiaan. Toistuvasti kirkko on korottanut äänensä sen puolesta, että perusturvasta huolehtiminen on yhteiskunnan asia ja sen vastuulla. Kirkko on halunnut sanoa, että köyhyyskeskustelussa on kyse koko yhteiskunnan moraalista. Kirkko on ollut tavallaan ristiriitainen toimiessaan erillisen köyhyysohjelman aikaansaamiseksi mutta korostanut silti, että asiat olisi hoidettava yhteiskunnan toimesta universaaleilla, kaikkia koskevilla ratkaisuilla.

Viime päivinä tiedotusvälineet ovat kertoneet näyttävästi, miten työttömyyslukujen noustessa ruoka-apua tarvitsevien suomalaisten määrä jälleen kasvaa. Seurakunnat oppivat 1990-luvun lamasta ja ovat nyt osanneet varautua kasvavaan avuntarpeeseen. Ruoka-avun piiriin ovat palanneet monet perinteisesti vauraat alueet Etelä-Suomessa. Vuonna 2009 apua sai yli 94 000 henkilöä, kun heitä edellisvuonna oli 14 000 vähemmän. Elintarvikejakeluun osallistuu taas yli puolet seurakunnista.

Yksin EU-elintarviketukea seurakunnat jakavat 700 000 kiloa vuodessa. Sen lisäksi jaetaan omin budjettivaroin hankittuja sekä kaupoilta lahjoituksina saatuja elintarvikkeita. Erityisen laajaa toiminta on Itä-Helsingin Myllypurossa, jossa kolmesti viikossa noin tuhat henkeä käy hakemassa ruoka-apua. Avun saajissa on laman vuoksi ahdinkoon joutuneita, mutta myös heitä, joista on tullut riippuvaisia hätäavuksi tarkoitettusta ruuasta.